

SCHRAMOVA SBÍRKA V MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNĚ

Lucie Heilandová

Schramova sbírka byla původně součástí brněnského Františkova muzea založeného v roce 1817. Záměrem zakladatelů Františkova muzea bylo shromáždit materiál ze všech vědeckých odvětví, kterým chtěli rozšířit a prohloubit všeobecnou znalost kulturního a uměleckého vývoje Moravy. V muzejních sbírkách se od počátku vedle přírodovědeckých nebo historických exponátů nacházely i umělecké předměty, tisky, mapy, listiny, obrazy nebo grafické listy. Je nutné zdůraznit, že Františkovo muzeum bylo ustanoveno pod správu Hospodářské komise, proto bylo především přírodovědně orientováno a vlastní umělecké sbírky se až do 70. let 19. stol. rozrůstaly velmi sporadicky a byly většinou rozšiřovány díky darům moravské šlechty nebo příležitostnými koupěmi. Výraznější zájem o umělecké sbírky můžeme zaznamenat až v druhé polovině 19. století, i když už v roce 1829 se pokusil F. X. Braumüller o rozšíření umělecké sbírky a založil „Umělecký spolek Františkova muzea“. Členové spolku měli pořádat besedy, podílet se na zvětšování muzejního inventáře nebo se účastnit vídeňských aukcí a pravidelně zde nakupovat umělecké předměty. Bohužel se Braumüller nesetkal s velkým ohlasem, nezískal pro svůj spolek ani dostatek členů, ani potřebné finance, a proto již v roce 1841 spolek zanikl. Braumüllerův pokus o rozšíření umělecké sbírky byl na dlouhou dobu ojedinelý a expozice zůstávaly většinou stranou zájmu přírodovědecky zaměřených kustodů stojících v čele Františkova muzea.¹ Zlom nastal až s příchodem Mořice Viléma Trappa do čela muzejní správy.

Mořic Trapp (1825–1895) ve Františkově muzeu působil od roku 1859, kdy byl přijat na místo sekretáře historicko-statistické sekce Moravské hospodářské společnosti a asistenta kustoda Albína Heinricha. Po Heinrichově smrti v roce 1864 nastoupil na jeho místo a funkci kustoda vykonával až do své smrti v roce 1895. Mořic Trapp vystudoval historii a po celý život se živě zajímal o vlastivědu, archeologii a umělecké památky. Kromě toho, že zastával úřad kustoda Františkova muzea a zodpovídal za správu muzejních sbírek, působil jako kurátor a konzervátor Ústřední komise pro zachování uměleckých a historických památek nebo se podílel na založení instituce památkové péče na Moravě.² Příchodem Mo-

¹ Blíže k historii Františkova muzea, jeho správy, spolků atd. viz Zbyněk Z. Stránský, *150 let moravského muzea v Brně. Katalog jubilejní výstavy*. Brno 1968. Vladimír Nekuda, *150 let moravského muzea v Brně. Stručný přehled historického vývoje*. Brno 1969. Slavomír Brodesser, Jan Břečka, Jiří Mikulka, *K poznání a slávě země ... Dějiny Moravského zemského muzea*. Brno 2002.

² *Nová encyklopedie výtvarného umění. Dodatky*, Praha 2006, s. 789–790.

řice Trappa do Františkova muzea se změnilo uspořádání muzea i jednotlivých sbírek, reorganizoval správu muzea, snažil se získat více finančních prostředků, zpřístupnil, rozšířil a zpřehlednil všechny sbírky, chtěl otevřít veřejnosti knihovnu nebo vytvořit nové muzejní prostory.³ Kromě toho si Mořic Trapp přál vybudovat rozsáhlý umělecký kabinet, který by se nesoustředil pouze na starší umění, ale obsahoval by i díla jeho součastníků, hlavně moravských umělců. Z toho důvodu inicioval nákup uměleckých originálů, žádal šlechtice i umělce o příspěvní do vznikající expozice nebo podnítl založení sbírky vedut a portrétů. Při rozšiřování uměleckého kabinetu kladl důraz na moravskou provenienci díla i spojitost s moravským prostředím, patrné je i jeho zaujetí novými zobrazovacími technikami, především litografií a fotografií. Mořic Trapp se při vytváření sbírky nespokojil pouze s náhodnými dary a vymohl na Hospodářské komisi vyplacení pravidelných ročních příspěvků na nákup uměleckých děl. Jak již bylo řečeno, Mořic Trapp se nechtěl omezit pouze na staré umění, ale usiloval o začlenění současné tvorby do inventáře muzea, proto zde nalezneme grafiky, litografie, autotypie nebo fotografie. Vlastní grafická sbírka Františkova muzea byla od počátku rozdělena do dvou celků skládajících se z litografických portrétů a vedut moravských měst.

V roce 1882 došlo k rozšíření knihovny Františkova muzea a při reorganizaci byla pod její správu přesunuta řada historických fondů a uměleckých sbírek.⁴ Hlavním správcem grafické sbírky se roku 1883 stal nově jmenovaný knihovník Wilhelm Schram, který knihovnu i sbírku svědomitě vedl až do svého penzionování. Wilhelm Schram stál v čele knihovny do roku 1919 a podílel se na jejím osamostatnění od Františkova muzea. V roce 1899 došlo k formálnímu a v roce 1907 k definitivnímu oddělení knihovny od Františkova muzea, přestěhování knihovny do samostatné budovy stojící na Žerotínově náměstí a knihovna přešla pod zemskou správu. Při odloučení knihovny došlo k přeskupení knihovního fondu, který byl rozdělen mezi muzeum, archiv a knihovnu. V zemské knihovně zůstaly především tisky, ale díky tomu, že Wilhelm Schram spravoval knihovnu a byl iniciátorem i vlastním tvůrcem grafických sbírek, byly obě grafické sbírky spolu s Mollovým souborem map ponechány v inventáři knihovny.⁵

³ V letech 1882 a 1891 vydal prvního tištěného průvodce sbírkami Františkova muzea. Umělecká sbírka zmíněná v průvodci z roku 1882 čítala celkem 600 položek (byly sem zahrnuty obrazy, sochy, grafiky, fotografie, ...), proti tomu např. přírodovědecký kabinet obsahoval 38 885 položek, historická sbírka 10 200.

⁴ Do inventáře knihovny byl zařazen např. soubor grafických listů, fotografií nebo Mollova mapová sbírka.

⁵ Slavomír Brodesser, Jan Břečka, Jiří Mikulka, *K poznání a slávě země ... Dějiny Moravského zemského muzea*. Brno 2002.

Wilhelm Schram (1850–1925) stojící v čele knihovny byl sběratelem, historikem zaměřeným na kulturní dějiny, konzervátorem císařské centrální komise a jedním ze zakladatelů památkové péče na Moravě, sbírka tedy nemohla získat renomovanějšího správce.⁶ Ve své badatelské činnosti se věnoval především kulturně-historickým tématům, zabýval se např. středověkými rukopisy, moravským akvarelem 19. stol. nebo grafikou, které věnoval asi největší pozornost. Wilhelm Schram pokračoval ve sjednocování sbírky, staral se o její publikování, rozšiřování, přispěl několika grafickými listy nebo vydal řadu článků týkajících se grafiky či moravských umělců. Sběrka se rozrůstala i pod jeho vedením, o přírůstcích se dovídáme například z výročních zpráv uveřejněných v muzejním časopise *Annales Musei Franciscei*: „*Roční přírůstek za rok 1895, pro sbírku rukokreseb: paní Adolfiny Fetterová v Brně věnovala 85 akvarelů a 18 rukokreseb od Josefa Ethere, pan Edvard Sýkora, ředitel pojišťovny v Brně věnoval 70 kreseb od Guttalka a Hayera, pan Theodor Wranitzky, ředitel měšťanské školy v Třebíči věnoval 2 světlotiskové podobizny moravských umělců hudebních, Pavla Wranitzkého a Seidlera Wranitzkého ... Do sbírky byla v tomto roce také zakoupena např. mědirytina zobrazující kardinála z Ditrichštejna od Jiljiho Sadelera.*“⁷

Jak již bylo řečeno, grafická sbírka se skládala ze dvou samostatných celků, vedut a litografických portrétů, kterým se budeme blíže věnovat.

Díky vynálezu litografie koncem 18. století a její stále vzrůstající oblíbenosti se začala tato technika brzy uplatňovat i v portrétování. Technika litografie umožnila relativně levné pořizování sérií portrétů jedné osoby. Mořic Trapp a po něm i Wilhelm Schram chtěli sbírkou litografických portrétů mapovat používání této techniky na území Rakouska-Uherska. Sběrka měla být sondou sledující vývoj litografie se zaměřením na portréty osob pohybujících se u vídeňského dvora nebo působících v moravském prostředí. Dnes se ve Schramově sbírce nacházejí litografické portréty různých osobností kulturního, politického a společenského života především z období mezi lety 1823–1898. Při shromažďování litografií bylo preferováno německy mluvící prostředí, představitelů z českého prostředí je zde velmi málo, jmenovat můžeme např. Františka Ladislava Čelakovského, Josefa Kopřivu nebo básníka Josefa Jaroslava Kalínu. Nejčastěji jsou ve sbírce zastoupena díla Josefa Kriehubera (1800–1876), hlavního představitele rakouské litografie a vídeňského biedermeierovského portrétování. Josef Kriehuber vlastnil od roku 1826 ve Vídni litografickou dílnu a značně se podílel na popularizaci

⁶ Schramova vlastní sbírka obsahovala přes 2000 grafických listů, v roce 1914 sbírku odkoupilo město a dnes je uložena v Archivu města Brna. *Nová encyklopedie výtvarného umění. Dodatky*, Praha 2006, s. 691.

⁷ *Museum Francisceum Annales*. Brünn, 1896, s. 172–174.

litografie, jejím vývoji a rozšíření. Přednášel na vídeňské akademii a vytvořil přes 3 000 litografií, portrétoval jak nejvýznamnější osoby své doby, císaře, císařské důstojníky a úředníky, církevní představitele, umělce, tak i vídeňské měšťany. Díky jeho 140 litografiím nacházejícím se ve Schramově sbírce můžeme sledovat rozmach a vývoj portrétování v 19. století, použití litografické techniky, změny stylu při spolupráci s různými tiskařskými dílnami, vydavateli apod. Dalšími autory litografií nacházejících se ve Schramově sbírce jsou například Kriehuberův žák Franz Eybl (1806–1880), vídeňský malíř Adolf Deuthage (1825–1882), pražský litograf Josef Šír, brněnský miniaturista Patricius Kittner, Karel Klíč, Eduard Bauer, W. Horn a další.

Veřejnost byla se sbírkou litografických portrétů nacházející se v Zemské knihovně blíže seznámena v roce 1910, kdy Wilhelm Schram uveřejnil její katalog. Viz Wilhelm Schram, *Die Porträt-Lithographien der mähr. Landes-Bibliothek. Sonderabdruck aus der Zeitschrift des mährischen Landesmuseums*, 10, 1910. Do katalogu zahrnul autor 257 portrétních litografií, v samotné sbírce se jich však nachází podstatně více, některé litografické listy jsou zde zastoupeny několikrát a jiné do katalogu nebyly zaznamenány vůbec, většinou z důvodu použití jiné zobrazovací techniky, nebo díky tomu, že byly získány až později.

Druhým souborem uloženým v MZK je sbírka vedut moravských měst, která byla založena Mořicem Trappem v roce 1884, jejímu založení předcházela Trappova snaha zachytit vývoj brněnské veduty od 16. do 19. století a shromáždit co největší množství obrazového materiálu týkajícího se Brna.⁸ Postupně se sbírka brněnských pohledů rozšiřovala a již nebyla omezena pouze na grafické listy zachycující Brno, ale Mořic Trapp se rozhodl shromáždit obrazový materiál k moravským městům. Vytvářená sbírka měla obsahovat veduty všech moravských měst a sloužit jako průvodce badatelů zabývajících se Moravou nebo jako pomůcka pro vznikající moravskou topografii. Mořic Trapp a později i Wilhelm Schram chtěli vytvořit ucelený soubor většinou soudobých pohlednic, a proto se snažili získat potřebný kapitál na jejich pořízení. Postupně se jim podařilo přesvědčit Hospodářskou komisi k vyplácení pravidelného příspěvku, za který nakupovali, pořizovali nebo financovali zakázky na vyhotovení pohledů moravských měst. Sbírkou je díky tomu, že byla vytvořena s úmyslem vlastnit alespoň jednu reprodukci každého moravského města, dosti různorodá, proto v ní nalez-

⁸ Viz Moriz Trapp, *Verzeichnis der im Franzens-Museum ausgestellten, bis jetzt bekannten Ansichten und Pläne usw. Der königlichen Hauptstadt Brünn vom Jahre 1593 bis auf die Gegenwart*, Brünn, 1871. Na tuto publikaci o několik let navázal Berthold Bretholz vycházející ze stále rozšiřované sbírky vedut Františkova muzea. Viz Berthold Bretholz, *Brünns Stadtbilder (Bis zum Jahre 1750)*, *Annales Musei Franciscei*, Brünn, 1898.

neme mědirytiny, kresby, fotografie, litografie, fototypie atd. Největší množství přírůstků pochází z 80. let 19. století, v této době byly knihovně poskytnuty prostředky na nákup soudobých fotografií, pohlednic nebo litografií. Sbírace a jejímu dokončení se koncem 19. století věnovala maximální pozornost a Mořic Trapp často apeloval na umělce nebo šlechtice, aby do sbírky přispěli a darovali muzejní knihovně několik grafických listů. I samotní sběratelé, Mořic Trapp i Wilhelm Schram, do vznikající sbírky přispěli, Mořic Trapp namaloval řadu kreseb, jeho bratr Quido daroval muzeu kolekci fotografií a Wilhelm Schram věnoval muzeu některé grafiky ze své sbírky.

Mezi autory pohledů a vedut moravských měst patří například Adolf Friedrich Kunike a jeho dílna, kteří vytvořili na zakázku Mořice Trappa řadu litografií zachycujících podobu moravských měst, nebo malíř Franz Richter, autor akvarelů a kreseb, podle nichž byly později litografie zhotoveny. Řadu fotografického materiálu věnovali nebo udělali brněnští měšťané, nebo umělci v Brně v tu dobu působící a zabývající se fotografováním. Mezi autory fotografií moravských měst můžeme jmenovat například Wilhelma Heislera, Antonína Mayssla, Ludwiga von Förstera, Josefa Lehmana, Josefa Homolku, Josefa Kunzfelda a řadu dalších. Kromě reprodukcí z 19. století se ve Schramově sbírce nachází i množství starších děl, dřevorezů i mědirytin. Mědirytiny nacházející se v inventáři pochází většinou z vydaných topografií, např. Merianovy „*Topographia Provinciarum Austriacarum and Bohemiae, Moraviae et Silesia*“. Wilhelm Schram sbírku po Trappově smrti dokončil, ucelil a v roce 1909 publikoval, viz Wilhelm Schram, Die Ansichtensammlung der mährischen Landes-Bibliothek, In: *Zeitschrift des mähr. Landesmuseums*, 9, 1909.

Po smrti Wilhelma Schrama se sbírka vedut i portrétů rozšiřovala jen sporadicky, a to především díky darům. Ve 20. letech 20. století Bedřich Václavek dodatečně zařadil do sbírky starší materiál, jednalo se většinou o portrétní fotografie, které věnovala muzeu řada osob (politici, pracovníci muzea, učitelé, umělci, úředníci, kněží, ...). Do sbírky byly začleněny vizitky, kabinetky, pozvánky, novoročenky, mědirytinové portréty nebo upomínkové a poutní obrázky. Od 30. let 20. století nebyla již sbírka rozšiřována, jen občas do ní některý z knihovníků zařadil několik grafických listů, které knihovna za jeho působení získala.

Dnešní katalogizace Schramovy sbírky vedut a portrétů do databáze MARC21 probíhala v rámci výzkumného záměru MZK. Jednotlivé záznamy přinášejí badatelům základní údaje a umožňují přesnější identifikaci díla, je zde zaznamenáno jméno autora, portrétovaných osob, dalších osob podílejících se na vytvoření díla, lokalizace území, dnešní název, velikost grafického listu, použitá technika apod. Celkem bylo vytvořeno přes 2800 záznamů a postupně bude celá sbírka digitalizována a jednotlivý katalogizační záznam bude doplněn o obrazovou reprodukci.